

TRI KNJIGE O AZIJI*

Ni potrebno, da bi se prepuščali fantastiki ali neobvezni želji po spoznavanju daljnih krajev, če se želimo seznanjati z Azijo in njenimi problemi — ekonomiko, družbo, politiko, kulturo, zgodovino. Sodobni dogodki na tem največjem kontinentu našega planeta so tako pomembni, da mečejo svojo senco in svojo luč že neposredno v naše vsakdanje življenje. Vietnam trka s svojo krvavo resničnostjo na vrata naše skupne in osebne vesti. Beseda »Dume« iz leta 1908 ni izgubila ničesar v veljavi: »Slišal sem bojni krik iz Mandžurije, sredi Pariza čul sem odjek stoter«.

Procese sedanjosti pa je le težko razumeti brez globljega in zanesljivejšega poznavanja preteklosti. Zgodovina sicer morda ni učiteljica življenja v smislu šolskega latinskega pregovora, prav gotovo pa srečanje z njo bolje pojasni marsikateri sedanji dogodek in omogoča v znanstveni analizi celo neka najbolj okvirna predvidevanja o bodočem razvoju. S takega stališča mora biti zgodovina Azije danes pomemben predmet našega študija, pri čemer mislimo na zgodovino v najširšem smislu besede in na Azijo prav tako v najširšem smislu. Pri tem pa se moramo ljudje Evrope, »Zahoda«, otresti nekaterih starih in trdovratnih predsodkov, kolikor tega že nismo do sedaj zmogli in storili. Jugoslovanu je zaradi raznovrstne kulture svoje lastne dežele in zaradi raznovrstne zgodovine posameznih naših predelov in narodnosti — med »zahodom« in »vzhodom«, na Balkanu, ki je most med Evropo in Prednjim orientom — objektivizacija stališča do Azije vsekakor lažja in bližja kot čistemu človeku »zahoda«.

Ze geografske razsežnosti azijskega kontinenta si je težko predstavljati. Potniki druge polovice 20. stoletja v reaktivnih letalih brž preletijo te veličanske prostore, vsa zgodovina pa se je odvijala v povsem drugačnih tehničnih prometnih razmerah, ko je bila, v idealnih razmerah, najhitrejšo sredstvo kurirska štafeta organiziranih jezdecev. Razumljivo je, da so tako ogromni predeli med seboj docela neenotni in da je Azija v mnogih pogledih samo teoretičen skupni pojem za posamezne pokrajine: severni sibirski pas je morda bližji celinski vzhodni Evropi kot na primer Indiji, Prednji vzhod se dotika Sredozemlja in sega proti Egiptu, proti Afriki, Mala Azija prihaja pred vrata Balkana, pri Indiji govorimo o subkontinentu, Daljni vzhod sega na Pacifik in se širi proti Avstraliji. Naravno bogastvo azijskih predelov je zelo veliko, pogoji za razvoj civilizacije pa so bili vedno kar se da ugodni: od štirih najstarejših poljedeljskih, torej prakulturnih področij našega planeta leže kar trije v Aziji: poleg Nila v Egiptu, torej na meji Azije, so to: Mezopotamija, področje Inda in Ganga ter nižine ob Hoang Hoju ter Jang Ce-kiangu. Ze antika je uporabljala za razsvetljavo in vojne namene iransko tekočo nafto, že kitajski srednji vek je poznal premog in azbest, uporaba dragih kamnov, prefinjene zlatarske tehnike in tekstilnih dosežkov najvišje kvalitete pa je tu doma. Eksplozija prebivalstva vzhodne in jugovzhodne Azije ni, absolutno vzeto, samo današnji pojav: evropske države in kulture so bile vedno impresionirane spričo ogromnih

* (C. C. Bergius: *Džingiskan*. Življenjepisni roman. Prevod Klara in Jože Hočevar. Koper 1966, Založba Lipa; *Léon Thoores*: *Burno življenje Marca Pola*. Prevedla Marija Jamar Legat. Ljubljana 1966, Državna založba Slovenije, zbirka Biografije; *Wolfram Eberhard*: *Zgodovina Kitajske*. Prevedel Marjan Bregant. Ljubljana 1966. Državna založba Slovenije, zbirka Kultura in zgodovina.)

množic, ki so prihajale z vzhoda — bodisi Peržanov pri Maratonu, ali armad Dareja III. nasproti Aleksandru Makedonskemu, ali vojska Partov proti Rimljanom, arabskih in seldžuških mas, Mongolov. Vse to so elementi, ki že po zunanjem učinku silijo k razmišljanju — prostornost in bogastvo dežel, številčnost prebivalstva in njegova nagla rast.

Nič manjšega vtisa ne zapušča Azija po dosežkih svoje kulture. Če je pradomovina pračloveka morda res vzhodna in južna Afrika v času med 2.000.000 in 500.000 leti pred n. š. in če je prvi vrh likovna umetnost res doživela v jamskih »freskah« Francije in Španije, pa je po razkroju stare kamene dobe prva resnična civilizacija vsekakor zrasla na azijskih tleh in ob spodnjem Nilu, ki je tesno povezan s Prednjo Azijo. Še vedno velja pregovor: *ex Oriente lux*. Prva mestna ali vsaj pojmu mesta zelo bližnja aglomeracija je znana v globokih arheoloških plasteh naselbine Jeriho v Palestini, starejša kot leto 7000 pr. n. š. Najstarejša kultura Mezopotamije, sumerska kultura, se datira v dobo okoli 2600 (prva dinastija v Uru). Od tedaj dalje se visoka civilizacija Prednjega vzhoda nepretrgano razvija vse do Aleksandrovih vojn, pa tudi helenistične osvojitve v bistvu ne spremenijo elementov iranske civilizacije — iranizma, kot pravimo — oziroma jih potisnejo v ozadje le za kratko dobo. Po koncu antike je dediščino starega Prednjega vzhoda prevzel islam, ki pa je bil samo še bolj »azijski« kot mezopotamske ali iranske kulture starega veka. Prve civilizacije v porečju Inda se prav tako pokažejo okoli 2500 pred n. š., vidnejši razvoj kitajske kulture pa se le nekoliko zakasni in prva dinastija (Hia z vladarjem Yü) se uveljavi »še« okoli 1700 pred n. š. Važno pa je predvsem dejstvo, da se ves pas teh štirih civilizacij (Egipt, Mezopotamija, Indija, Kitajska) prične približevati in da v dobi po Aleksandru, v zadnjih stoletjih pred n. š. že lahko govorimo o kulturnem spajanju ekumene.

V kulturnih dosežkih Azije se moramo spomniti samo likovne umetnosti, pri kateri pa se ne bomo mudili — ne pri monumentalnosti asirskih reliefov, poetičnosti islamske dekoracije, fantastiki budistične arhitekture, impresionizmu kitajskega tuša. Spomnimo se na literaturo — tu je bil zasnovan Gilgameš, ep o junaku ki ga varuje žena-boginja; rodila se je biblija z genialno legendo o nastanku sveta, s sago o Jakobu in sinovih, s preroki in psalmi; zložene so bile sure korana; pripovedovana Tisoč in ena noč; recitiran Hafiz; ustvarjene Vede in Upanišade ter kanon Budovih govorov; zapeta je bila lirika Li Tai-poja in napisane »Sanje v rdeči sobi«. Azija je dala svetu protislovni dar tako imenovanih višjih, razodetih, sistematičnih, metafizičnih religij. Kakršna je samota noči na robu puščave, kjer se neslišno pogovarjajo med seboj veter, pesek in zvezde, tako je samotna in neizprosna duša mistika, ki ustvarja monoteizem islama ali judovske vere, pa tudi družbeni procesi patriarhalnih, predfevdalnih držav zahtevajo monoteistične in sistemske religiozne nauke, ki se skušajo spojiti in celo izenačiti tudi z moralnimi in filozofskimi nazori družbe. To pot je šel budizem, pa tudi lamaizem, taoizem in konfucianizem južne in vzhodne Azije.

Azija je spričo mogočnega materialnega in duhovnega potenciala tudi dežela osvajalcev. Vendar pa je neka posebnost tu očitna in seveda razumljiva: velika osvajalska ekspanzija Arabcev ni prišla iz središča visoke civilizacije, ampak iz povsem nediferencirane in kulturno nerazvite puščavske periferije ob Rdečem morju. Največjo osvojitve v zgodovini človeštva pa so izvedli Džingiskan in njegovi poveljniki ter nasledniki iz stepske Mongolije,

z ozirom na Kitajsko ali Osrednjo Azijo Buhare in Samarkanda zopet iz nerazvite periferije. Težnje pritiska nomadskih, toda biološko močnih plemen se manifestirajo v teh ekspanzijah. Kakor hitro osvajalec opusti svoj nomadski način življenja in postane gospodar visoko civiliziranih področij, zapade po prvih trenutkih slepega rušenja žaru kulture, ki jo je pravkar premagal. Politeistični arabski nomadi si uredijo islamsko religijo in razvijejo blestečo kulturo bagdadskega kalifata, šamanistično mongolsko pleme prevzame islam na zahodu in lamaizem na vzhodu ter ustvari novo mongolsko univerzalno kulturo.

In končno — da se povrnemo zopet k sedanjosti in od kulture k politiki! Današnja azijska dogajanja odločilno posegajo v razvoj svetovnega položaja in v usodo vsega človeštva. Na tleh Azije je zagorela Hirošima; tu se je razplamtel konflikt dveh socialističnih velikanov — razvite Sovjetske zveze in nerazvite Kitajske: Japonska je odločilno posegla z industrijskim izvozom na svetovni trg; indonezijska tragedija po 30. oktobru 1965 je bliskovito pokazala, kako ogrožene so nerazvite države, da se spričo močnih vplivov od zunaj same zaustavijo na poti progressa; v Aziji je imperializem zahoda najizraziteje pokazal dvoje svojih metod: razcepitev indijskega subkontinenta v dve državi, ki jima je dala Britanija samostojnost, a ju je hkrati z medsebojno borbo oslabil; agresijo Amerike v Vietnamu z vsemi, danes še nedoglednimi posledicami.

Tako je na kontinentu Vzhoda (ime Azija prihaja od asirske besede »ahu«, kar pomeni »vzhod«) vsak pojav človeške zgodovine in sodobnosti razpet v superdimenzije po nastankih, po razvojih in učinkih ter zahteva vedno znova in še celo vedno bolj pozornost evropskega, zahodnega protiigralca in — brata.

Svetovnozgodovinski pomembnosti kulturnega in političnega razvoja Azije knjige, ki smo jih zadnji čas dobili v slovenščini in o katerih poročamo, pravzaprav ne ustrezajo. Seveda je koristna vsaka informacija ali leposlovna reprodukcija, toda izbor, ki ga imamo pred seboj, nas vendarle ne zadovoljuje.

C. C. Bergius je dal svoji knjigi o Džingiskanu podnaslov »življenjepisi roman«. V osnovi je uporabil o tem ustvaritelju mongolske velesile, ki je z njegovimi osvajanjem zrastle iz majhnega nomadskega plemena v svetovno državo, podatke zgodovinskih virov, pa nemara predvsem delo Perzijca Rašid ed-Dina »Tajna zgodovina Mongolov«, ki je nastala okoli 1310 (v nemščini jo je objavil E. Haenisch, Leipzig 1948). To je v glavnem edini splošni vir, ob katerega se uvrščajo redki podatki iz kitajskih zapiskov ter za vdore v Evropo podatki iz zahodnih krajev. Džingiskan, z osebnim imenom Temüdzin, je vladal od 1206 do 1227, rodil pa se je okoli 1155. Nomadsko živeče »črne Tatare«, ki so iskali pašo v predelih srednje Azije, je razvoj pripeljal do členitve v bogatejše lastnike boljših pašnikov in živine in v njihove podložnike. Vojaško nomadsko plemstvo je sedaj Temüdzin združil v udarno silo, drobna plemena so dobila skupno ime Mongoli in so se združila v vojaško organizirani »ulus«. Sistem obveščevalne službe, kurirski sistem, prvovrstna oborožitev in bojne metode koncentriranega napada konjenice z močnih, skritih bokov ter s fingirano oslabljenim čelom, in končno brezobziren teror, ki je psihološko slabil nasprotnika, vse to je dalo Temüdzinu v roke sredstva za osvojitve velikanskega ozemlja do Kijeva na zahodu, do iranske planote na jugu in do Pekinga na vzhodu. Ime Džingiskan ni razloženo, Temüdzin ga je prevzel na zboru vseh mongolskih plemen leta 1206. Postal je veliki kan Mongolov. Iz Tajne zgodovine tudi Bergius uporabi mnogokrat citirani prizor, ko Džin-

giskan obračuna z enim svojih najbolj vztrajnih nasprotnikov v svoji plemenski skupnosti, z Džamujem. Ko ga ne more nikakor dobiti v roke, mu ga končno privedejo Džamujevi podložniki. Namesto pričakovane lepe nagrade jih Džingiskan da posekati do zadnjega z ženami in otroki vred, nato pa šele usmrti tudi Džamuja. Tu so nepotrebne psihološke razlage. Veliko bolje je to dejanje mogoče razložiti sociološko: interesi vrhnje plemenske strukture okrog kana so identični, podložnika, ki se hierarhični strukturi upre in poseže po svojem gospodarju, je treba kaznovati najprej in najbolj dosledno, šele kasneje pride na vrsto uporni plemič sam. Od tod tudi navidežno herojsko primitivno, v resnici pa samo dosledno hierarhično določilo v Džingiskanovem zakoniku, po katerem smejo najvišji poveljniki devetkrat nekaznovano prekršiti važna določila, za kar zadene druge že ob prvem primeru neizprosno — smrt.

V Džingiskanovem času pri Mongolih vsekakor še ni čutiti pomislekov humane narave ob osvajanju in uničevanju ljudi, mest, umetnin, namakalnih in drugih tehničnih naprav, verskih spomenikov, državnih in kulturnih formacij. Nomad je začutil možnosti neizmerne povečanja terena in imetja, drugih problemov pa, razen morda prirojenega ponosa in primitivnega junaštva, ki podobne enostavne psihične elemente priznava tudi nasprotniku, v njegovi dobi še ni videti. Bergius je skušal Džingiskana prikazati v biografskem detajlu, v nasprotju mogočnega in drznega osvajalca ter zbezanega ljubimca, človeka, ki se zamišlja v čas, ki bo prišel za njim, in ki sistematično skrbi za stvari, ki so s tega vidika potrebne. Skratka, poskuša ga pojasniti in hoče »rehabilitirati« nomada spričo uničevanja, ki so ga njegovi pohodi povzročili. To se pisatelju ne posreči, ker je prijem metodično zgrešen. Mongolske osvojitve sicer niso brez daljnosežnega kulturnega pomena, saj so spojile s trgovskimi in drugimi zvezami Evropo in Azijo v dotedaj nedoseženi meri, toda to ni Džingiskanova zasluga, temveč samo rezultat možnosti, ki jih je osvajanje prineslo. Zato je tembolj neumestna reklama na ščitnem ovitku slovenskega prevoda, ki na eni strani poudarja to človečnost, psihično napetost in razbitost junaka, na drugi strani pa ga primerja s Hitlerjem. Na vsak način je primera na ploskvi humanih psihičnih vzgibov neumestna. Podobno pa govori tudi neka nemška reklama o knjigi: »C. C. Bergius je mnogovrstno in skrivnostno poglobljeno narisal tega vojaško zmagovalnega despota, kar lahko mnogo pripomore, da ugledamo v pravi luči tudi politične despote naših dni.« Dodajmo še, da je roman pisan brez večjega talenta in globlje literarne ambicije, na nekaterih mestih pa naravnost nerodno in neoglajeno. Tak je na primer prizor ob uboju Temüdzinovega polbrata, take so ljubezenske scene, tak je zbor, ki da vladarju ime Džingiskan, ko pisatelj zaradi dejansko nerazložene etimologije tega imena uporabi docela primitiven in smešen način, da nam ga razloži. Večni sedanjik utruja in jemlje romanu, ki je v ostalem pisan v klasični tehniki, globino, dimenzijo, volumen dogodka. Prevod sta oskrbela Klara in Jože Hočevar, težko pa bi trdil, da se odlikuje po pretehtani skrbi za podrobnost, ki je izvirnik seveda niti ne zasluži, a jo vseeno moramo zahtevati. Primer (str. 616): »Topi, brez volje in kot tujci se opotekajo skozi peščeno morje kakor ladje brez krmila, sprejemajo nase, karkoli pride, in se ne zavzamejo, če se jim pod sedlom sesuje konj ali če kateri izmed tovarišev med blaznim smehom pade in objame vroč pesek ter za večno obleži.«

Mnogo bolj simpatičen je »bios« Belgijca *Thoorensa* o Marku Polu. Poseči pa moramo nekoliko v zgodovino. Džingiskan je imel štiri sinove: Džuči je

dobil v oblast zahod. Rusijo, njegov sin Batu, prvi kan Zlate horde, je prodrli do Kijeva, do Lignic (bitka leta 1241, o njej imamo v slovenščini v prevodu Franceta Vodnika roman poljske pisateljice Zofije *Kossak-Szczucke*, roj. 1890: Legniško bojišče; Ljubljana 1933, Ljudska knjižnica zv. 52; prizori »mongolske strani« so prav imenitni, prizori »evropske strani« močno zaostajajo, očitno je posnemanje Sienkiewicza), požgal Budimpešto, Zagreb, Zadar in se prek Bosne, Srbije in Rumunije vračal v Azijske stepe. Zahodna stran neba je pri Mongolih imela za simbol belo barvo, barvo zatona, smrti in žalosti, od tod izvira na primer še kasnejši naziv Bela Rusija, to je Zahodna Rusija. Eden od Batujevih potomcev, poglavarjev Zlate horde, je bil Uzbek, od tod Uzbeki, uzbeška sovjetska republika. Drugi Džingiskanov sin Čagataj je dobil Osrednjo Azijo vzhodno od Kaspiškega morja. Iz tega »ulusa« je izšel kasneje strašni Timur-Lenk (1370—1405), čigar potomec Babur je osvojil Indijo in ustvaril državo Velikih Mogulov. Tretji sin Ugedeja je obdržal mongolsko sredino. Otroci četrtega Džingiskanovega sina Tulija pa so povzdignili Mongolijo na svetovni vrh. Hulagu je pokončil v pretresljivem pokolu arabski abasidski kalifat in požgal Bagdad 1258, med pohodi je le s težavo zavzel tudi grad Alamut in uničil njegovo sfantazirano sekto uživačev hašiša (roman Vladimira Bartola je te hašišine približal v resničnost slovenske predvojne atmosfere). Drugi Tulijev sin pa je najslavnejši od vseh, veliki kan Kublaj, 1260—1294. Po Džingiskanovi osvojitvi severne Kitajske osvoji Kublaj tudi osrčje tedaj največje kulturne sile v Aziji in prekine leta 1276 vladno dinastijo Sung ter ustanovi svojo mongolsko dinastijo na Kitajskem, dinastijo Jüanov, ki vlada do 1368, ko jo preženejo Mingi. Kublajeva država sega od izliva Donave in Novgoroda na zahodu do Ankare in Damaska v Prednji Aziji, do Perzijskega zaliva in Indije, zajema vso Kitajsko s Tibetom, sega do Saigona v Vietnamu, objema Korejo, notranjo in zunanjo Mongolijo in se izgublja proti tundram v severno Sibirijo. Ni pa uspel poskus osvojiti Egipt in invazija flote na Japonsko se je ponesrečila. Od nekdanjih divjaških osvajalcev se je vodilna plast Mongolov, zlasti na osrednjem dvoru v Peking, preobrazila v visoko civilizirane politike, pospeševalce arhitekture, umetnosti, literature, tehničnih ved, astronomije, trgovine. Za Evropo je postala Mongolija zanimiva. Morda bi se posrečilo te drzne osvajalce pognati proti Turkom in razbremeniti pritisk v Sredozemlju, verska toleranca bi morda postala lahko protiutež fanatizmu islama. Kdo so ta čudna ljudstva, ki jih je rodil pekel, izbruhnil Tartar, saj si sami nadevajo ime Tatarov?

Med poslaniki zahoda je bil prvi frančiškan Giovanni di Pian Carpino, ki ga je poslal na mongolski dvor leta 1246 papež Inocenc IV. V njegovem poročilu — pot ga je vodila prek Češke do Kijeva in nato k Zlati hordi in dalje v center Mongolije — beremo, da so na dvoru Batuja, guvernerja zahodnega ulusa, prevedli papeževo adreso v svečani avdienci v tri jezike: v slovanski (pač ruski), v arabski in v tatarski, to je mongolski jezik. Najpomembnejše pa je postalo trgovsko potovanje benečanov Polov, bratov Nikolaja in Mateja, predvsem pa Nikolajevga sina Marka. Ta je videl velikega kana Kublaja v vsem sijaju na zlatem prestolu v Peking, živel na dvoru, trgoval in potoval po ogromni državi, opravljal razne uradne misije in se ob Kublajevi smrti vračal po južni, morski poti v Evropo. V genovežanskem ujetništvu, kamor je kasneje padel, je svoje fantastične prigode, ki jim ni nihče verjel, pripovedoval tudi soujetniku Rustichellu (in ne Rusticianu, kot ga imenuje

Thoorens po splošni navadi) iz Pize, ki jih je zapisal v francoščini, postale so znane in zanimive, v neštetih prepisih in tiskih so se širile do danes, ko jih lahko kritično presojava in zmeraj bolj ugotavljamo kljub mnogim fantastičnim okrasom njihovo osnovno zanesljivost. Thoorens je iz knjige Marka Pola napravil živ, zanimiv in napeto romansirani življenjepis. Vsekakor pa zgodovino predaleč ponareja, če napravi Pola za glavnega poveljnika ponesrečene Kublajeve invazije na Japonsko. Marko Polo res opisuje pohod na Japonsko (III. knjiga, poglavje 2—6), neka japonska slika ga tudi kaže v družbi velikega kana, a vse drugo so pretirane domneve. Thoorens v opombi navaja, da je uporabljal G. Pauthierovo izdajo Polovih zgodb iz leta 1867 oziroma izdajo A. J. H. Charingtona iz 1924—1928. Vsekakor je danes kritično in zanesljivo izdal ta v mnogih različnih zapisih sporočeni in zapleteni tekst šele L. Foscolo *Benedetti*, *Il Milione di Marco Polo*, Firenze 1928, v francoskem izvirniku oziroma v bolj poljudno objavljenem italijanskem prevodu isti *Benedetti* v Milanu 1932, *Il libro di Messer Marco Polo cittadino di Venezia detto Milione*, dove si raccontano le meraviglie del mondo. Thoorens bi bil moral konzultirati in navajati predvsem ti dve izdaji. — Ob slabem Bergiusu in boljšem Thoorensu pa je najboljšje in zares dobro ter zanimivo delo o Mongolih izšlo pri nas že med okupacijo: Mihael *Pravdin*, *Džingiskan in njegova dediščina*; Ljubljana 1944. Naša knjiga, zvezek 27, strani 473. Kljub nesimpatičnim okoliščinam, v katerih je delo tedaj izšlo, bi zaslužilo novo objavo.

Eberhardova Zgodovina Kitajske je vsekakor resnejše delo in se zato po vsem loči od Bergiusa in Thoorensa. To je na tristo strani strujenih štiri tisoč let kitajske zgodovine, s stvarno in kratko bibliografijo na koncu, s poudarkom na lastnih avtorjevih raziskavah in z vidno sociološko metodo. Prav zaradi kratkosti in strnjenosti in zaradi preenostranske usmerjenosti specialista na strogo zgodovinsko dogajanje pa knjiga trpi — nezanimiva, suha je s širših kulturnih vidikov, v poglavjih o kulturi, umetnosti, literaturi pa tudi netočna. Primeri naj to dokažejo: Eberhard pravi (stran 222), da je najslavnejše »severno« delo mongolske dobe (takrat je bila Kitajska upravno in kulturno razdeljena v bolj stroge province severa in civilizacijsko bolj prefinjene province juga) »Zgodba plunke«, ki jo je napisal Kao Ming okoli 1356. Po nemškem sinologu H. Frankeju (ki ga pa ne smemo zamenjati z O. Frankejem, *Geschichte des chinesischen Reiches I—V*, Berlin-Leipzig 1939—1952) posnemam, da je Kao Ming ali tudi Kao Ce-čeng, 1310—1380, glavni predstavnik južnega in ne severnega stila; prvič je bila drama natisnjena 1367, uprizorjena pa 1404. — Drama »Zgodba o zahodni sobi«, *Si-siang-ki*, naj bi po Eberhardu napisala Vang Si-fu in Kuan Han-čing, ki je živel v začetku mongolske vladavine. V resnici je »Zgodbo o zahodnem paviljonu« napisal kot novelo že pesnik Yüan Čen (779—831), Vang Si-fu (13. stoletje) jo je predelal kot dramo, a že na osnovi starejših dramatizacij, povsem samostojno je napisal samo peto dejanje; Kuan Han-čing (1230?—1280?) pa je ponovno predelal Vangovo priredbo. — Stran 231: roman *Sui-hu čuan*, *Zgodba o rečnem bregu* (v slovenščini prevod Ivana Skuška: *Razbojniki iz močvirja Ljanšan*, Ljubljana 1960) je po Eberhardu »gotovo od Vang Tao Kuna, okrog 1550, kjer je vladajoči razred prvič prikazan v svoji pokvarjenosti.« Gotovo pa Vang Tao-kun ni avtor tega znamenitega romana, ki je nastal mnogo prej, že kmalu po letu 1368, to je po izgonu Mongolov. V tem času se je narodni odpor Kitajcev do tujih osvajalcev manifestiral v tajnih sektah in na pol razbojniških, na pol gverilskih skupinah.

iz kakršne se je tudi dvignil Ču Jüan-čang, prvi vladar nove dinastije Mingov. Poveličevanje rokovnjaške družbe v močvirskih skrivališčih Ljanšana (dejanje se godi v 12. stoletju) je torej logičen motiv knjige v štirinajstem, ne pa v šestnajstem stoletju. Avtorja sta morda neki Ši Nai-an u in Lo Kuan-čung, in to je tedaj še ljudska literatura. V 16. stoletju dobi roman samo novo obleko in postane še bolj priljubljen (in je menda najljubše čtivo Mao Ce-tunga). Lo Kuan-čung je tudi avtor zelo branega romana »Zgodba treh cesarjev«, ki jo je Eberhardov prevajalec v slovenščino, Marjan Bregant, spremenil kar v »Pripovedko o treh bogatinih« (nemški naslov »Geschichte der drei Reiche«, prev. F. Kuhn, 2. izd., 1952, skrajšani prevod prvih 58 poglavij od skupno 120 poglavij; francoski prevod celotnih prvih 30 poglavij N. Toan-L. Ricaud, Les trois Royaumes, Saigon 1960—1961; angleški prevod C. H. Brewitt-Taylor, 2. izd., Tokio 1959). — Avtor romana »Sanje v rdeči sobi«, kot je naslov ne povsem točno prevedel iz nemščine S. Škerl 1956 (če smo že natančni, je kitajski naslov Hung-lou meng, kar bi pomenilo »Sanje v rdečem stolpu«, Bregant popolnoma nepotrebno uvaja nov naslov »Sen rdeče izbe«) je po Eberhardu (stran 256) umrl 1765. Datumi so lahko bolj točni: pisatelj tega romana, Cao Hsüe-kin se je rodil okoli 1715 v Nankingu in je umrl 1. februarja 1764 v Pekingju.

Tako niti Eberhard kljub visoko specializirani strokovnosti ne zadovoljuje. Še vedno ni dosežen poetični učinek Gradnikove »Kitajske lirike« (Založba »Jug«, 1928), ne prevodov Mirka Hribarja iz Konfucija in Laoceja, »Iz stare kitajske filozofije« (Filozofska knjižica IV, Slovenska Matica, 1962), ne objave treh velikih romanov pri Cankarjevi založbi: Razbojniki iz močvirja Ljanšan (prevod I. Skušek, 1960), Lepe gospe z bogatega dvora (prevod I. Skušek, 1964), Sanje v rdeči sobi (prevod S. Škerl, 1956), niti ne morda Kitajskih pravljic (prevod J. Dolenc, zbirka Zlata ptica, Mladinska knjiga, 1958). Seveda — to je literatura, Eberhard je zgodovina. Kitajska pa je eno in drugo, edina velika kultura človeštva, ki se je helenski duh skoraj ni dotaknil in ki je vendar v dobi Hanov (206 pred n. š. do 220 n. š.), zlasti pa Sungov (960—1279) prišla do podobnih demokratičnih in humanističnih vizij o človeku in družbi kot Grki za časa Platona. Mongoli so politično razcepljene pokrajine združili, od tedaj dalje govorimo o Kitajski v današnjem zemljepisnem smislu, njihova svetovna država pa je odprla pot idejam in tehnikam Vzhoda v Evropo in iz Evrope na Vzhod. Nacionalna reakcija vladarske hiše Mingov (1368—1644) je Kitajsko zaprla in izolirala. Nič ni bolj čudovitega in finega kot porcelan mingovske dobe, toda nič tako krhkega in ranljivega. Čas se je ustavil, Evropa je to pot prehitela Vzhod in si ustvarila že v svoji renesansi in prosvetljenem absolutizmu pogoje za tehnično revolucijo 19. stoletja in s tem za bazo svetovne civilizacije 20. stoletja po svojem kalupu, ideologijah in civilizacijskem stilu. Ali ni sedanji ikonoklazem Kitajske v nekem smislu posledica zamud epohe Mingov? Upravičeni ponos nad tisočletnimi dosežki velike civilizacije pozablja napake in zablode svoje lastne preteklosti in jih fetišizira v sedanjosti.

Jože Kastelic